

לז"ג מו"ר דודי הרה"ג ר' אהרן הלוי סולוביצקי זצ"ל שזכיתי ללמוד תורה מפיו כמה שנים ושלמדתי ממנו במיוחד אהבת תורה ואהבת התלמידים. תנצב"ה.

בירור דברי התוס' ריש מס' ביצה

איתא במשנה (ב.) ביצה שנולדה בי"ט בש"א תאכל ובה"א לא תאכל. והקשו התוס', "וא"ת אמאי לא תנא אוסרין ומתירין." וקשה למה תוס' מניח שהלשון הזה הוא יותר נכון מתאכל ולא תאכל? ואין לומר דאוסרין ומתירין הם לשונות יותר כלליות דזה ודאי נגד המשנה (כד.) לפי הגמ' (כד.) דהבנת מותרין הוי רק לטלטול ולא לאכילה. אכן י"ל כמ"ש התוס' ר' פרץ "דהוי לישנא דתלמודא," כלומר שהוא הלשון הרגילי בכל הש"ס. ותוס' ניסה לתרץ, "וכי תימא אוסרין משמע שאסור לעולם." וקשה, האיך זה מתרץ קושיתו? ופירש המהר"ם, וז"ל, ר"ל והואיל ופשוט הוא שהביצה אין אסורה לעולם (דהדין כאן הוי דין במקצה בנוגע רק לשבת וי"ט) לא שייך למתני גבה לשון איסור (אלא לשון אכילה), עכ"ל.

אבל תוס' אומרים דתירץ זה אינו נכון דבודאי אוסרין משמע ג"כ רק בו ביום כמו לא תאכל, וז"ל זה אינו דאמרינן לקמן (ו.) אפרוח שנולד בי"ט אסור והיינו ביומו ועוד דאמרינן לקמן (ל:) מותר שמן שבנר רבי יהודה אסור והיינו דוקא באותו יום. וקשה מהי הראי' משם דלשון אוסר משמע בו ביום, האם הוא יותר פשוט שם מאשר כאן שאסור משמע רק בו ביום דיכול להביא ראייה? ועוד למה צריך שתי ראיות האם יש מקום לפקפק בראיות אלו? ועוד עיין בצל"ח על רש"י ד"ה לא תאכל בו ביום שהוא מסביר דכוונת רש"י הוא לתרץ קושית התוס' דרק לא תאכל משמע בו ביום ואילו אוסרין משמע לעולם - כמ"ש התוס' עצמו לעיל. וז"ל הצל"ח ואף שהתוס' דחו דבר זה (בשתי ראיותיו) רש"י לא ס"ל דחיה זו עכ"ל. וע"כ יש להבין איך רש"י דחו דברי תוס'.

עיין לקמן (ו.) אתמר אפרוח שנולד ביו"ט רב אמר אסור ושמואל ואיתימא ר' יוחנן אמר מותר רב אמר אסור מוקצה הוא ושמואל ואיתימא ר' יוחנן אמר מותר הואיל ומתיר עצמו בשחיטה. וי"ל דראיית תוס' משם הוא דרב מסביר שהאפרוח אסור משום מוקצה בודאי רק בשבת ויו"ט ולא לעולם ולכן משמע דהלשון אסור היינו רק לבו ביום. אבל אפשר שרש"י סובר שאין משם ראייה, דשם אפשר לומר אסור ואין לטעות - דרב מסביר שיטתו מיד דאסור משום מוקצה דרק בו ביום אבל במשניותו אפשר לטעות ולכן א"א לכתוב אוסרין ומתירין. ואפשר שגם התוס' מרגישים בעיא זו ולכן הביאו ראייה אחרת מלקמן (ל:). ועיין שם דמביא הגמ' ברייתא דר' שמעון מתיר נטילת עצים מן הסוכה כנגד המשנה שם דאוסר. והקשה הגמ' על ר' שמעון והא קא סתר אהלו ותירץ ר' נחמן בר יצחק וז"ל דהכא בסוכה נופלת עסקינן ולית ליה מוקצה דתניא מותר השמן שבנר ושבקערה אסור ור"ש מתיר. ותוס' הביאו מזה ראייה דלשון אסור משמע רק ביומו דמשמע מהגמ' דברייתא זו מדברת על ענין מוקצה. אבל אפשר שרש"י סובר שאין ראייה משם, שהרי איך הגמ' יודעת שברייתא זו מדברת בענין מוקצה להביא ראייה לשיטת ר"ש דלית ליה מוקצה אא"כ זה ידוע לכל דברייתא זאת הוי הברייתא מהפורסמת אצל מוקצה. וא"כ אפשר לומר אסור ומתיר שם ואין לחוש לטעות אבל כאן במשנתנו אפשר לעטות אא"כ כתבו תאכל ולא תאכל. ואפשר שגם התוס' מרגישים בזה ולכן רוצים להביא ראייה ג"כ דלעיל (ו.), ומתוך שניהם כפשוטם רוצים לדחות התירוץ הראשונה שלהם.

ומשום דלפי תוס' התירוץ הראשונה נדחה הדרא קושיתו לדוכתא מדוע כתבה המשנה תאכל ולא תאכל ולא אוסרין ומתירין. ותירץ התוס', "וי"ל דאי הוה תני אוסרין ומתירין הייתי אומר שמה משתירין הביצה היינו לטלטל אבל באכילה אסורה." ויש לשאול איזה סברה יש לחלק בין אכילת מוקצה וטלטול מוקצה, ולמה אכילת מוקצה חמיר טפי? ועוד שתוס' עצמם הרגישו דזה חידוש גדול ולכן הצריכו ראייה ליסוד זה, להביא ראייה מגמ' (כד.), וז"ל והכי אמרינן גבי נכרי אחד שהביא גדים לפני רבן גמליאל ואמר מותרים הם אלא שאין רצוני לקבל הימנו (רש"י שם פירש שאני שונאו) ומסיק [(שם כד:)] דמביא רב ולוי ומוכח שם דרב צודק משום דהוא שמע השיעור שרבי חזר ופסק כמותו] מאי מותרים לטלטל אבל באכילה אסורים.

אבל קשה, דאם ראייתו משם דשייך שלשון מותר משמע רק בטלטול וא"כ אפשר שבמשנתנו לא היה יכול לכתוב מותר משום דהיה מקום לטעות דזה ג"כ משמע רק בטלטול, אז מה היתה הה"א של התוס' להקשות,

הרי גם בהה"א שלהם ידעו הגמ' (כ"ד:), ולא מסתבר שבהה"א הם סברו דאין ראוי לחוש שמשום גמ' זו אינם טועים במשנתנו ובמס' ראוי לחוש. ולאידך גיסא, מה היא הראייה מהגמ' שם (כד.-כד:). ע"ש ברש"י (ד"ה לקבל) שמסביר למה יש חילוק שם בין טלטול לאכילה, וז"ל (ד"ה מותרים), לקבל בטלטול דכולי האי לא אחמור בספק מוכן דלתסרו בטלטול אבל באכילה לא שרינהו רבן גמליאל, עכ"ל. והקשה שם הרשב"א דמי איכא מידי דאסור באכילה ומותר לטלטל. ותריץ הברכת אברהם (ריש המסכתא, ענף א' אות ז') דאם יש איסור גמור בתורת ודאי י"ל דאע"פ דבמציאות ראוי לאכילה, וראוי לגוי עכשיו, וגם ראוי לישראל למחר, מ"מ נתבטל לישראל שם אוכל בשבת ואסור ג"כ בטלטול, אבל כאן בספק מוכן דפוסקים כב"ה שיש דין מוקצה אלא דמקילים בספק דרבנן ('כולי האי לא אחמור') ומצד חומרא בעלמא החמירו שלא לאכלו (דאפילו איסור דרבנן הוי כעין סם המות ואין שותין אפי' ממאה כוסות אם יש אחד שם שמלא סם), "אין זה גדר שבחפצא נתבטל שם האוכל אלא דמוטל על הגברא להחמיר. "וא"כ מאי ראייתו משם, דשם אצל ספק מוכן אפשר לומר לשון מותרים ואע"פ כ' לומר דמחולקים אכילה מטלטול ולשון מותרים משמע רק טלטול, ומובן דמשנה שם הוא יוצא מן הכלל, אבל במשנתנו בודאי הלשון מותרים משמע גם לטלטל וגם ולאכול. ואפשר לתרץ ע"פ יסוד הידוע בשם החת"ס, ומובא ג"כ בספר קהילת יעקב (מליסא) בסוף חידושו או"ה הל' יו"ט וז"ל, דיש חילוק בין טלטול מוקצה להנאה (ואכילה) במוקצה, דטלטול מוקצה מבואר בשבת (קכ"ד) וביצה (ל"י) דמשום גזירת הוצאה אסורה. משא"כ איסור הנאה במוקצה מבואר בפסחים (מ"ז) דס"ד מעיקרא דהוא דאורייתא מקרא דהויה ביום הששי והכינו ולמסקנא דהוא רק מדברנן מ"מ סמכוהו אקרא זו ואסרוהו מכח אסמכתא ע"כ. ולכן אפשר לומר דיש לחקור האם יש רק דין אחד של מוקצה שנגזר בימי נחמיה בן חכליה שכולל האיסור טלטול והאיסור אכילה או דילמא יש שני דינים נפרדים האיסור טלטול מגזירת נחמיה משום גזירת הוצאה דהוא מדרבנן גמור, ועוד יש איסור אכילה דהוא כעין דאו' משום דאסמכוהו אקרא דוהכינו.

וא"כ י"ל דרש"י סבור לעיל כתירוץ הראשון של התוס' ואין צריך החידוש של ה'וי"ל' כאן, דרש"י סובר דיש רק דין א' של מוקצה ולכן הסביר הגמ' (כ"ד) כמ"ש בשם הברכת אברהם דמקיל בספק דרבנן לטלטל אבל יש עדיין שם אוכל על הדגים והאיסור לאכול הוא רק חמורא בעלמא ואיסור גברא. [1] מהה"א של תוס' רואים הפשט הזה בגמ' (כ"ד), ולכן א"א לראות השייכות להכא לתרץ קושייתו שיש לו לאחר שדחה התירוץ הראשון שלו דהוא כשיטת רש"י (כמו שאמר הצ"ח לעיל). אבל מוכרח תוס' לחדש כדי לתרץ קושייתו שיש שני דינים משני מקורות נפרדות וא"כ אפשר לומר דאם היה כתוב במשנתנו מותרים אפשר שיטעו לחשוב שרק בדין דרבנן של טלטול יש להתיר אבל הדין האחר של אכילה דהוא כעין דאו' ואפשר שצריך להחמיר ולאסור, ולכן צ"ל במשנתנו תאכל כדי שיהיה ברור ששני הדינים מותרים. ותוס' לא הביאו הגמ' (כ"ד) כראייה ליסודו, דאע"פ דאפשר להסביר הגמ' כאן שמחלקים בין טלטול שמותר משום ספק דרבנן לקולא לבין אכילה דפוסקים לחמורא משום דהוא ספק דרבנן שהוא כעין דאו' (החת"ס אומר זה), אפשר ג"כ להסביר כרש"י, אבל רק "והכי אמרינן, כלומר דיש ג"כ עוד גמ' שאפשר להסביר כזה משום דיש לומר עכ"פ ראייה קצת או עוד דוגמא שי"ל כזה משום דחידושו דיש ב' דינים הוא חידוש גדול.

וקשה על תירוצו של תוס' דאם אפשר לטעות בלשון מותר, האיך אומר הברייתא שמובא בגמ' (ל: דלר"ש מותר שמן שבנר מותר, והא אפשר ג"כ לטעות ולומר דמותר לטלטל אבל לא לאכול (כגון בתוך עוגה)? ותריץ המהר"ם (בא"ד וי"ל דאי הוה תני וכו'), וז"ל, והא דקתני גבי מותר השמן שבנר ר"ש מתיר צ"ל משום דגבי עצמו של שמן לא שייך טלטול ולכך תני לשון מותר ולא חייש דנימא דאיירי (דוקא) בטלטול, עכ"ל. אבל עדיין צ"ע בהגמ' (ו.) דשמאל ואיתימא ר' יוחנן אמר דאפרוח שנולד ביו"ט מותר, האיך אומרים מותר לפי תירץ התוס', והא אפשר ג"כ לטעות ולומר דמותר לטלטל אבל לא לאכל. וא"א לתרץ כמו שתירוצ' המהר"ם אצל שמן דשייך לטלטל עצמו של אפרוח.

ואפשר לומר כמ"ש בספר עבדות יו"ט דא"א לומר תאכל באפרוח (אע"ג שיש לטעות אם היה כתוב מותר) דא"א לאכול מיד קודם שחיטה ובישול. אבל נ"ל לומר דעיינן לקמן (ו.) סברת שמואל דמה שזה לא מוקצה הוא משום דמתיר עצמו בשחיטה (פרש"י מגו דאתקן להא אתקן להא) ולכן ברור שהוא מותר ג"כ לאכול. ועוד נ"ל דכיון דזה בפירוש הגמ' המהר"ם לא מטריח עצמו לכתוב תשובה לקושיא זו דהתירוץ פשוט הוא מאד.

ואח"כ הקשה התוס', וז"ל, וא"ת לב"ה דאמרי לא תאכל אבל לטלטל שרי והא קיי"ל (ד.) [היכא דהגמ' מצטט הברייתא בתוך שו"ט בענין ההלכה דמשמע דהל' כב"ה] דאף לטלטל אסור, עכ"ל. וקשה דאם רוצים התוס'

להקשות קושיא אחת על ב"ש וקושיא שניה נפרדת על ב"ה, מובן שקושיא על ב"ש קודם לקושיא על ב"ה, דזה הסדר במשנתנו, אבל למה לא הקשה קושיא זאת בתחילת התוס' מיד אחר הקושיא הראשונה, דזה שהקשו קושייתם השניה לאחר התירוץ של הקושיא ראשונה משמע דיש המשך ביניהם, דרק אחר התירוץ הראשון יש קושיא השניה אבל בלי תירוץ הראשון לא קשה מידי וא"א להקשות "היא בלא זאת" דהיינו הקושיא השני בלי התירוץ הראשון? ונ"ל ע"פ החקירה שהבאנו לעיל דיש לתרץ דא"ת כהבנת הה"א של התוס' דיש רק דין א' של מוקצה דכולל טלטול ואכילה א"א להקשות על ב"ה דהלשון לא תאכל משמע דגם טלטול אסור כדקיי"ל, אבל עכשיו דהבנת התוס' במסקנא היא דיש שני דינים במוקצה ואסור אכילה יותר חמור מטלטול אפשר לומר דלשון לא תאכל משמע דטלטול מותר ודלא כדקיי"ל. (ועוד דמסתבר לומר דב"ה מתיר טלטול מוקצה דיותר קל מאכילה כדי למעט המח' בינם ובין ב"ש, ויש להם רק מח' אצל אכילה.) ותוס' תירוץ, "לכן פירש ר"י דנקט כי האי לישנא דסתם ביצה לאכילה קיימא. ולכאורה הם מתרצים הקושיא על ב"ה, אבל א"א לומר זה, דזה אינו מתרץ קושייתם, דאע"פ שהמשנה מבארת לשון תאכל משום דסתם ביצה לאכילה, כל זמן שיש שני דינים של מוקצה אפשר לטעות בהלכה ולחשוב שרק אכילה אסורה לב"ה וטלטול מותר. ולכן מוכרח לומר דמשום קושית התוס' על ב"ה הבעלי תוס' דוחים התירץ שמחדש השני דינים של מוקצה כמ"ש המהר"ם בא"ד ולכן פירש ר"י וכו' וז"ל ר"ל דר"י פירש בענין אחר וי"ל דלעולם לא שייך לחלק בין טלטול לאכילה והא דלא קתני לשון אוסרים ומתירים (כלומר קושית הראשונה של תוס') היינו משום דגבי ביצה שייך לישנא דתאכל טפי משום דסתמא לאכילה קאי.

וקשה על דברי המהר"ם האיך אפשר לומר "דלא שייך לחלק בין טלטול לאכילה," הא יש חילוק לקמן (כד:): בדגים שהנכרי נתן לרבן גמליאל. וי"ל דהמהר"ם סובר בתירוץ הר"י כמו הה"א של תוס' בהבנת מוקצה וכמו רש"י כאן ולקמן (כד:): ומסביר חילוק הגמ' שם אע"פ שיש רק דין א' של מוקצה כמו שפרשתי לשיטת רש"י והה"א של תוס' לעיל. ועוד קשה על תירוץ הר"י דאם משנתנו נקט לשון תאכל ולא תאכל משום דסתם ביצה לאכילה למה בגמ' (כ"ד) מובא לשון מותר? וי"ל דר"ג רוצה רק ליטול ולא לאכול, דהוא סבר שאסור לאכול, וא"כ א"א לומר אוכלים. וא"ת לומר התם לא תאכל, אז א"א לו להדגיש החידוש שלו (במצאות) אצל נכרי זו דהוא לא רוצה לקבל אע"פ שמותר. ויש לעיין לפי פירש ר"י למה הגמ' (ל') השתמשה בלשון מותר ואסור? וי"ל דלגבי שמן א"א לומר דסתמא לאכול דאפשר דסתמא להדליק או לאכול ולהדליק. ועוד י"ל דא"א לומר לאכול אצל שמן דאין אוכלים עצמו של שמן בלבד רק עם דברים אחרים. ועוד קשה לפירש ר"י למה הגמ' (ה') נקטה אסור ומותר? וי"ל דגם שם אפשר דאפרוח זה יצא לאכילה ואפשר שלא יצא לאכילה ואין סתמא לאכילה. ועוד י"ל דא"א לומר אוכל אצל דבר שמחוסר שחיטה ובישל (כמ"ש כ לעייל מספר עבדות יו"ט). יש עוד אפשרות בתוס', "עוד י"ל דנקט לב"ש תאכל משום דמשמע אכילה וטלטול דאין אכילה בלא טלטול וב"ה אסרי אף בטלטול אלא אגב דנקטי ב"ש תאכל נקטי אינהו לא תאכל." ומשמע דתוס' מתרצים הקושיא השניה על ב"ה וממילא הקושיא הראשונה על ב"ש לא קשה, דב"ה פוסק הלכתם בין אכילה ובין טלטול דכמו כן ב"ש פוסק הלכתם בשניהם וא"כ אין לטעות בדברי ב"ה. וא"כ י"ל כמו מסקנת התוס' לעיל דיש שני דינים של מוקצה ואפשר לטעות אם היה כתוב מותר דזה רק לטלטל, לכן תירץ תוס' דתאכל משמע אכילה וטלטול משום דאין אכילה בלי טלטול ולכן א"א לטעות.

וקשה למה צריך להוסיף סברה חדשה זו של "אין אכילה בלי טלטול," יש לומר דב"ש אומרים תאכל ואם אכילה מותר בודאי הדין שני, דהיינו טלטול, שהוא קל יותר, מותר. וב"ה חולק על כל מה שב"ש מתיר? (עיין במהרש"א דזה תוכן קושייתו, וע"ש בתירוץ.) וצ"ל כמ"ש המהר"ם בא"ד עוד י"ל וכו' ר"ל דלעולם התירוץ הראשון יתיישב שפיר דמאי (ד) אמרת דמלשון לא תאכל משמע דטלטול שרי זה אינו **דבלשון** תאכל דקאמרי ב"ש נכלל בו אכילה וטלטול וממילא קאי עליה ב"ה ואסרי תרוויהו. כלומר דאם תאמר דב"ש אומרים תאכל ורק בדין זה כולל טלטול שייך שב"ה חולק עליו בדין אבל רק בפרט א', ורק דחמור שבשניהם, דהיינו אכילה, ואין כ"כ מח' בין ב"ש וב"ה, ולכן רק באכילה הם חולקים. אבל אם תאמר דלשון תאכל כולל ג"כ טלטול מוכרח לומר דב"ה חולקים על כל מה שמשמע בלשון זה ולכן בודאי חולקים גם בטלטול וא"א לטעות בזה. והרגישו תוס' אחרי זה דאפשר לב"ה לכתוב "אין לטלטל" דפירש ביותר ברור דברי ב"ה ולכן מסיים התוס', והסביר המהר"ם, וז"ל, והא דלא נקטי ב"ה בהדיא לישנא דטלטול משום אגב דנקטי ב"ש תאכל וכו' וק"ל, עכ"ל.

[\[1\]](#) ואין להקשות מרש"י (ב: ד"ה לטעמיה) דאמר דיליף מוקצב דאורייתא מהפסוק 'והכינו' שהרי הקשה הרשב"א ועוד ראשונים דזה נגד מסקנת הגמ' התם. ולכן צ"ל דרש"י כתב בכך רק להראות שהגמ' דורשת פסוק זה בענין מוקצה בהוא אמענה וצריכים לברר מה יהיה מסקנת הגמ'. כלומר, שבהו"א, הגמ' חשבה ללומד דיש דין הכנה מה"ת, ונ"מ לביצה שנולדה בסתם יו"ט או שבת דלרבה זו הוי מוקצה רק מדרבנן. (ועוד) אפשר לומר דאין להקשות מרש"י שם דילפותא זו הוי רק לדעת רבה. אבל לפי תירוץ הנ"ל, הכל מסתדר גם לדעת רבה.